

Várkonyi Gábor

BÁTHORY ZSIGMOND ÉS A KONSTANTINÁPOLYI ANGOL POLITIKA, 1594

„De ellenben mihelyt Báthory Zsigmond imide-amoda való kapdozásával [...] a szegény országnak frigye ellen a török nemzetre kardoskodni kezde, azonnal mint jára az ország, nem mutathatják-e csakugyan azon Szászságon levő friss kőépületeknek fennálló sűrű pusztá kéményei, az égés és régen pusztában való állás miatt romladozott kőfalai, mellyek im ötven s hatvan esztendőktől fogva újabban meg nem épülhettek?”¹ Szalárdi János kritikája máig él a magyar történetírásban: Báthory Zsigmond kapkodó, kiszámíthatatlan fejedelme volt Erdélynek, törökellenes háborúja pedig romlást és pusztulást hozott országának.

A fejedelem politikája, a törökellenes háború vállalásának és a II. Rudolf császárral való szövetségekötésének körülményei, valamint belpolitikai ellenzékének 1594-es radikális felszámolása már a kortársak szemében is a nehezen értelmezhető események sorába tartozott. *Baranyai Decsi János* talán az egyedüli a kortársak közül, aki a fejedelem politikáját az Oszmán Birodalom és a keresztény világ elodázhatatlan összecsapásának kontextusába helyezte. Báthory Zsigmond tetteit pedig a „közjó” érdekében helyénvalónak, sőt szükségesnek tartotta.² Vele szemben azonban *Szamosközy István*, *Somogyi Ambrus* és a már idézett *Szalárdi János* véleménye vált meghatározóvá. Valamennyien a baljós előjelek között született véreskező uralkodó alakját rögzítették munkáikban.³

Szekfű Gyula a pszichésen labilis, dekadens fejedelem képét rajzolta meg történeti munkájában.⁴ *Sinkovics István* már sokkal tárgyilagosabban fogalmazott, és Báthory Zsigmond fejedelem tevékenységét is óvatosabban ítélte meg, döntéseinek ellentmondásosságát „belpolitikai és egyéni lelki válság” következményének tekintette.⁵ *Benda Kálmán* volt az, aki *Bocskai István*ról írt életrajzában megállapította, hogy Báthory Zsigmond politikája mögött egy erős politikai kör és a törökellenes háború érdekeinek mindent alárendelő céltudatos politizálás állt.⁶ A legfrissebb történészi elemzések közül *Horn Ildikó* szintén a tudatos politizálásra és az egymásnak feszülő politikai koncepciók együttes vizsgálatára helyezi a hangsúlyt.⁷ Mindezek mellett történetírásunk már számtalan tanulmányban foglalkozott Báthory Zsigmond jellemével, elemezte a korszak eseményeit, és sok új adattal gazdagította ismereteinket.⁸

¹ Szalárdi János 1980: 81.

² Baranyai Decsi János 1982: 160–162., 164–167., 171–174.

³ E. Abaffy Erzsébet – Kozocsa Sándor 1991: 53., 61., 67–68.; Somogyi Ambrus 1983: 83–100.

⁴ Hóman Bálint – Szekfű Gyula 1943: 317.

⁵ Sinkovics István 1985: 653–693., 668.

⁶ Benda Kálmán 1993: 44–49.

⁷ Horn Ildikó 2002: 179–185.

⁸ Tanulmányunkban nem foglalkozunk Báthory Zsigmond személyiségével. A korabeli történetírói és emlékirat-irodalom, valamint levelezések felhasználásával erre vonatkozóan lásd: Benda Kálmán 1986; Nagy László 1987; Kruppa Tamás 1997; Erdősi Péter 1998; Horn Ildikó 1998.

Minden elemzés megegyezik abban, hogy Báthory Zsigmond politikáját, az erdélyi belpolitikát, valamint a Báthory család dinasztikus politikáját csak a tizenöt éves háború politikai és diplomáciai kontextusában lehet elemezni.⁹ Erdélyben látszólag a török elleni háború vagy a Portával megőrzendő béke körül zajlott a vita. Már a kortársak is eltérő véleményeket alakítottak ki. *Baranyai Decsi János* szerint a keresztény szolidaritás, a pogánysággal való harc vállalása vagy a szultánnal meglevő béke megőrzése körül zajlott a vita. A béke megóvása mellett leginkább Kendi Sándor, Kendi Ferenc és Kovacsóczy Farkas kancellár érvelt, míg a török elleni háborút a fejedelem mellett Báthory Boldizsár szorgalmazta.¹⁰ Az elemzést éppen az nehezíti meg, hogy később, augusztus 28-án Báthory Boldizsárt és az ún. törökpárti politikusokat – Kovacsóczy kancellárral az élen – együtt vetették börtönbe és végezték ki ítélet nélkül.

Erdély hadba lépése szempontjából az 1594. esztendő kulcsfontosságú volt. Történetírásunkat a mai napig foglalkoztatják az év márciusától szeptember végéig terjedő időszak szeszélyes politikai fordulatai: a tavasszal összeülő Báthory családi tanács, majd nyáron a fejedelem lemondása és hirtelen visszatérése, a politikai ellenzék elfogatása és kivégeztetése. Az év kül- és belpolitikai eseményeit alapvetően jelenleg is *Szilágyi Sándor* több mint száz évvel ezelőtt megjelent forrásgyűjtése és összefoglalása alapján tárgyalja a magyar történetírás.¹¹ Báthory Boldizsár megöletése nemcsak azért ad okot fejtegetésre, mert a politikai ellenzék drasztikus félreállításáról van szó, hanem azért is, mert szinte példa nélküli az Erdélyi Fejedelemség történetében, hogy a fejedelmi család belső vitája kivégzéssel, valamint több nagytekintélyű családtag száműzésével végződjön.¹² Nem kevésbé izgalmas probléma Kovacsóczy Farkas kancellárnak, a Báthory család ki próbált hívének a bukása, aki ráadásul az év politikai csatározásai során, az országgyűléseken folyamatosan a fejedelem indítványainak hűségese előterjesztője volt.

Mindemellett *Angyal Dávid* száz évvel ezelőtt megjelent tanulmánya¹³ óta foglalkoztatja kisebb-nagyobb intenzitással a magyar történetírást az a kérdés, hogy milyen jellegű, milyen mélységű lehetett Erdély és a késő Tudor-kori Anglia, pontosabban az angol politika kapcsolata, és ebben milyen szerepet látott el a konstantinápolyi angol követ? Az angol diplomáciai források kitűnő rálátást adnak az Erdélyi Fejedelemség 1594-ben kifejtett diplomáciai tevékenységére. Ma már elfogadott tény a magyar történetírás számára is, hogy Konstantinápoly a 16. század második felére az európai diplomácia egyik legfontosabb központja lett.¹⁴ Az itt tartózkodó állandó követek (rezidensek) vagy az éppen érkező alkalmi követek (legátusok) a Portával való tárgyalásaik mellett más európai államok diplomátaival is rendszeres kapcsolatban álltak. A városban beszerezhető információk szinte Európa minden szegletét érintették.

Edward Barton, az angol Levantei Kereskedelmi Társaság faktora és egyben Anglia hivatalos portai követe¹⁵ 1594. május 27-én keltezett jelentésében a következőket írta: „[...] mindig jó barátságot tartottam Erdély fejedelmével és számos nemes alattvalójával, így gyakran váltottam baráti leveleket vele és nemeseivel egyaránt, és ahogy korábban írtam, a fejedelem nagyon meg-

⁹ A tizenöt éves háború hatalmas irodalmából csak a legújabb monográfiákat kiemelve lásd például *Nieder Korn, Jan Paul* 1993; *Tóth Sándor László* 2000; *R. Várkonyi Ágnes*: A Királyi Magyarország szerepéről: 1999a: 58–59; *R. Várkonyi Ágnes* 1999b: 173–198.

¹⁰ *Baranyai Decsi János* 1982: 82–97.

¹¹ Az 1594-es év eseményeire lásd *Szilágyi Sándor* 1877: 302–441. (= EOE III.) Az országgyűlési dokumentumok mellett lásd *Bethlen Farkas* 1783.

¹² *Tóth Sándor László* 2000: 147.; *Horn Ildikó* 2002: 185–186., 187–188.

¹³ *Angyal Dávid* 1900: 309–325.

¹⁴ *Kerekes Dóra* 2010.

¹⁵ Bartonról lásd *Várkonyi Gábor* 2000: 106–124.; *Várkonyi Gábor* 2002: 177–199.; *Várkonyi Gábor* 2003: 44–62.; *Várkonyi Gábor* 2012: 531–552.

tisztelő ajándékot küldött nekem, két aranyozott álló kupát [...]. Hasonlóképpen én is küldtem neki balzsamot, és ehhez hasonló egyéb apróságokat, ami éppen nálam volt, és időnként ebben az udvarban sok örömet szereztem neki, követe gyakran megtisztelt vendége asztalomnak; így hát örömmel fogom venni őfelségének, Anglia királynőjének parancsát, hogy érdekében [munkálkodjam], remélem sikerül számára valami jó szolgálatot tennem [...]"¹⁶ Az angol követ fenti soraiból két dolog világosan kiderül: az első, hogy az erdélyi fejedelemmel, annak politikusaival, diplomataival már korábban is volt kapcsolata, sőt az eddigi tapasztalatait pozitívan értékeli. Ha az ajándékozásokat és meghívásokat is figyelembe vesszük, akkor talán még barátinak is nevezhetjük ezeket az érintkezéseket. A második, és számunkra ez az igazán fontos, hogy Barton egy Londonból érkezett friss utasítást igazol vissza, miszerint az erdélyi fejedelem politikáját, követeknek portai tevékenységét segítenie kell. Erre az angol követjelentésre a későbbiekben még vissza fogunk térni, de ahhoz, hogy megértsük, mi rejtőzik, honnan ered az angol politikának ez a nem lebecsülendő támogatása és jóindulata az Erdélyi Fejedelemséggel szemben, időben néhány hónapot vissza kell mennünk.

Kakas István, kolozsvári polgár 1593 szeptemberében indult Lengyelországon át Angliába, hogy feltárja I. Erzsébet előtt az Erdélyi Fejedelemség és az Oszmán Birodalom kapcsolatának kényes pontjait, valamint a szultán és annak politikusai szemében nagy tekintéllyel rendelkező uralkodó segítségét megnyerje Báthory Zsigmond fejedelem számára.¹⁷ Kakas 1594 januárjában érkezett Londonba és február elején fogadta őt I. Erzsébet királynő. A 18. századi másolatban ránk maradt követutasítása szerint a követ legfontosabb feladata az volt, hogy „Angliában jutván, osz-tán modot keressen benne, hogy szemben lehessen az Királyné Aszonnyal, [...]”¹⁸ A királynő előtt ki kell fejtenie, hogy „[...] mint legyen az Portán Alapotunk, [...]”,¹⁹ és segítségét kell kérnie, hogy a fejedelem követeit a török meghallgassa: „Kiváltképpen hogy most az minémű nagy hadat indítottak volna az Németek ellen [a törökök – Várkonyi Gábor], félő volna, hogy mint ilyen Hadi Időben ide is oly dolog találhatná eő Nagyságát [Báthory Zsigmond fejedelem – Várkonyi Gábor], és országát, hogy akor kívántatnék leginkább az eő [I. Erzsébet – Várkonyi Gábor] segítsége”.²⁰ Mindezek mellett Kakasnak kérnie kellett I. Erzsébet kormányát, hogy támogassák az erdélyiek azon kérését a szultán előtt, hogy határaik maradjanak érintetlenül, azokat a végbeli török csapatok ne háborgassák. Mindezt a fejedelem azt ígérte, hogy továbbra is pontosan fizetni fogja éves adóját: „Másik dolog ez, hogy eő Nagyságának ez országtól esztendőként bizonyos el rendelt adót köll szolgáltatni az Portára, kit eő Nagysága mierzthogy az idő azt hozta, és ahoz köll magát szabni nem kíván meg változtatni, hanem inkább a vólna kívánsága, ha lehetséges vólna, hogy maradna mindenkor ezen állapotban ne [...]nek²¹ fellebb semmi időben, semmi occasioban, avagy fejedelmek változásában, immár ezekben úgy köllene eő Nagyságának segítséggel lenni

¹⁶ „[...] (I) have alwayes kept good friendshippe with the Prince of Transilvania and divers his Nobles, soe that betweene him them and mee oft passeth friendly Letters and as I formerly writt the Prince sent mee an honourable present of two graet standing cups of guilt plate [...] And I likewise sent unto him Balme and such trifles as I had by mee, and at tymes have done him in this court many good pleasure, and often honor his Agent at my table: so that I shall gladly recive the queen of Englands comaundement in his behalfe, and hope to effectuate some good service to his benefit[...]” Edward Barton jelentése Lord Burghley-hez, 1594. május 27., BL Ms. Letter-book of Edward Barton Nr. 27.

¹⁷ Kakas István követségéről: *Bethlen Farkas* 1783: 136., 185–200., EOE III. 297–298., *Angyal Dávid* 1900: 321–322.; életéről: *Véress Endre* 1905; angliai diplomáciai tevékenységéről: *Lele József* 1993: 53–63.

¹⁸ MNL, OL, E 149. 8. cs. Kakas István követutasítása s.d. fol. 417.

¹⁹ MNL, OL, E 149. 8. cs. Kakas István követutasítása s.d. fol. 417.

²⁰ MNL, OL, E 149. 8. cs. Kakas István követutasítása s.d. fol. 417.

²¹ Tintafolt miatt olvashatatlan.

az Királyné Aszszonynak, hogy iratna szép levelet az császárnak ő Nagyságának, melyet²² [sic] commendálván eő Nagyságának eleinek magának hívségét és engedelmességét az Portához, és kérvén, hogy az miben meg találna eő Nagysága lenne Kegyelmességgel eő Nagyságához, Országához, halgatná meg méltó könyörgéseket, melyeket az eő követeivel együtt, az eő Nagysága emberi követi eleibe tárnak, ez lenne úgy meg írva a mint kívántatnék, jó és foganatos szókkal, kikből az Császár meg érthetné, hogy az Királyné Aszony Aszony [sic] ugyan valóba, és jó szívből törekednék eő Nagysága, és Országá mellett, és lenne foganattya írsának”.²³ A mai fülnek kissé körülményes fogalmazás azt szorgalmazza, hogy Anglia kormánya nyújtson segítséget, vegye pártfogásába az Erdélyi Fejedelemség ügyes-bajos dolgait a török Portán! Barton tanulmányunk elején idézett sorai pedig azt bizonyítják, hogy I. Erzsébet nemcsak meghallgatta, hanem az erdélyi kérésnek megfelelően valóban utasította is konstantinápolyi követét a Portán tartózkodó erdélyi diplomaták támogatására. Sőt I. Erzsébet a tőle kért, az erdélyi szándékokat támogató levelet is megírta III. Murád szultánnak.²⁴

A királynő azonban nemcsak portai követének és a szultánnak írt. Kakas István Báthory Zsigmond fejedelemhez szóló levelet is átvehetett Londonban. I. Erzsébet levelének csak a Londonban őrzött korabeli fogalmazványát ismerjük, az elküldött példányt *Szamosközy* sem ismeri, ami azért meglepő, mert a szultánhoz írt királynői levelet pontosan lemásolta, Bethlen Farkas közli is teljes terjedelmében saját munkájában, csak éppen az erdélyi fejedelemhez küldött levélről nem tud semmit!²⁵

„Nagyságos Fejedelem, testvérem és drága barátom, a kiváló férfiú Kakas István, a ti követek útján, aki viszi ezeket a leveleket, és aki hozzánk is eljuttatta ama leveleket, úgy látjuk egészében véve, hogy Felséged olyan lelkülettel viseltetik irányunkban, hogy szándékában sem áll más, minthogy ugyanolyan barátsággal és a szövetséges mindenféle kötelezettségével viseltsen irányunkban, mint volt az a barátság a boldog emlékeztű Felséges Fejedelem Báthory István úr, Lengyelország királyának, rokonotoknak boldog korában.”²⁶ Ezekkel a sorokkal kezdődik az angol királynőnek Erdély fejedelméhez címzett levele. Majd a következőképpen folytatódik: „Mivel tehát azt tapasztaltuk, hogy a török uralkodó, valamint a basái és miniszterei által okozott sérelmes helyzet alig viselhető el alattvalóitok számára, valamint arról is meggyőződünk, hogy fegyver, katonaság, élelem és pénz küldhető a keresztény uralkodó ellen [kiemelés tőlem: *Várkonyi Gábor*], a legteljesebben óhajtjuk, hogy általunk valamiféle orvoslásban részesüljete, hogy ezáltal segítsünk a bajok közepette, vagy azoknak legalább enyhítését adjuk, [...]”²⁷

²² A „melyet” valószínűleg elírás, a szöveg értelme szerint helyesen: „melyben”.

²³ MNL, OL, E 149. 8. cs. Kakas István követutatisása s.d. fol. 418.

²⁴ I. Erzsébet levele III. Murád szultánhoz. London, 1594. február 9. Közli: *Pettő Béla* 1889: 322–323. A levelet Bethlen Farkas is átvette *Szamosközytől*: *Bethlen Farkas* 1783: 197–199.

²⁵ A *Szamosközy* anyaggyűjtését felhasználó Bethlen Farkas sem tudott a levélről. I. Erzsébet Báthory Zsigmondhoz szóló levelét *Kropf Lajos* már ismerte, ő bocsátotta *Veress Endre* rendelkezésére. A levél újkori történetének érdekessége, hogy sem *Kropf*, sem *Veress* nem használta fel a levél érdemi részeit, csak a bevezető udvariassági formulákat említették meg, valamint a követet, Kakas Istvánt dicsérő sorokat idézték. *Veress Endre* 1905: 51.

²⁶ „Ill[ustriss]me Princeps Consanquine et Amice charissime Per egregium virum D[ominum] Stephanum Kakasium legatum vestrum qui has afferet easque litteras quas nobis idem reddid plene verspeximus Ex[cellentiss]ima V[es]tram eo in nos animo affectam, ut nihil magis in votis habeat quam ut eam amicitiam et officiorum omnium coniunctionem quam eum Ser[eniss]imo Principe faelicis memoriae D[omino] Stephano Battori Poloniae rege patruo vestro dum viveret columies eandem ergo vos familiam[ue]” TNA SP 97/2. I. Erzsébet Báthory Zsigmondhoz. London, 1594. február 2. 241.

²⁷ „Cum igitur gravamina vix ferenda status ac subditis v[est]ris ab Ottomanici Imperatoris Bassis et ministris imponi vidaemus ut pote arma milites commeatum pecuniam contra Christianum Imperatorem mittendi summe cupimus remedium aliquod a nobis adhiberi posse quo hiis malis medeamur aut solamen saltem affirmamus [...]” TNA SP 97/2. I. Erzsébet Báthory Zsigmondhoz. London, 1594. február 2. 241. Ezúton köszönöm Varga Barnásnak a levél fordításában nyújtott segítségét.

A továbbiakban a királynő arról értesíti a fejedelmet, hogy konstantinápolyi követét tájékoztatta, aki kész lesz támogatni a fejedelem Portára küldött követeit. Barton tehát uralkodójának erre az utasítására reagált, amikor ígéretet tett, hogy örömmel fogja segíteni az erdélyiek isztambuli tevékenységét!

Kakas István angliai követsége teljes sikerrel járt, a követutatisításában szereplő feladatokat teljesítette. Tájékoztatása alapján az angol királynő meggyőződhetett arról, hogy az erdélyi fejedelem nem akar szakítani az Oszmán Birodalommal. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy 1594 tavaszára Báthory Zsigmond Anglia határozott támogatását tudhatta maga mögött. A királynő levele, a sorok között is olvasva, azonban egyéb információval is szolgálhatott a fejedelem számára. Báthory Zsigmond megbizonyosodhatott arról, hogy a Porta II. Rudolf elleni háborús szándéka komolyra fordult,²⁸ és ebben a háborúban Anglia hadianyag-szállítással fog részt venni.²⁹ I. Erzsébet az angol hadianyag-kereskedelmet úgy állítja be, azzal magyarázza, hogy ezáltal az Erdélyi Fejedelemség válláról veszi le a súlyt, hiszen a Porta hadseregének ellátása az a „sérlemes” teher, melyet a szultán basái és miniszterei az országra rónak. Kakas korábban idézett követutatisításában található is olyan rész, amely éppen arra enged következtetni, hogy az erdélyiek pontosan tisztában voltak azzal, hogy a háborúzó, hadviselő Porta követelésekkel fog fellépni velük szemben, és ezek elhárításában is az angol királynő támogatását kívánták igénybe venni: „hogymint ilyen Hadi Időben ide is oly dolog találhatná eő Nagyságát, és országát, hogy akkor kívántatnék leginkább az eő segítségével”.³⁰ A fejedelem nyugodt lehet, Anglia átvállalja, természetesen nem önzetlenül, a török hadsereg ellátásának és felszerelésének a fejedelemségre eső részét. Éppen ez jelzi, hogy nem egyszerű hadi vállalkozásról van szó, hanem komoly, talán évekig elhúzódó hadjáratokra kell felkészülni. A hadi szállítások nagy mennyiségben és viszonylag hosszú távon jövedelmeznek jól.

Kérdés, hogy mivel magyarázható ez a szinte korlátlan jóindulat? Báthory István lengyel király emlékével, amelyre hivatkozik is a királynői levél? Ennél nem kevésbé fontos kérdés, hogy Anglia mindezt mit kér, mit vár cserébe? Alapvetően csak egy dolgot, azt, hogy Erdély maradjon továbbra is a Porta szövetségében. Másként fogalmazva azt, hogy ne lépjen háborúba a Portával. A királynő erre még a lengyel királyt is példaként említve óvatosan inti a fejedelmet: „[...] mivel szörnyű háború fenyegeti a hatalmas Zsigmondot, Lengyelország királyát, aki nem rég nyervén el a hatalmat, békére hajlik.”³¹ Anglia valójában nem vár mást a fejedelemségtől, csak azt, amit maga is kért. A követutatisítás szerint eljáró Kakas István maga ajánlja fel, hogy a fejedelem továbbra is szövetségese, adófizetője lesz a Portának. Mi tudjuk, hogy nem így történt: Báthory Zsigmond éppen egy évvel azután, hogy Kakas Londonban a királynő előtt előadta fejedelme kérését, szövetséget kötött II. Rudolf német-római császár, magyar királlyal.³² Az erdélyi politika változékonyságát, „tündéreskedését” kell mindebben látnunk, vagy a fejedelem tudatos, jól felépített politikáját? Báthory Zsigmondot rendkívül ambiciózus, de módfelett kapkodó és kiszámíthatatlan politikusként szokás jellemezni. Ezzel szemben az Angliába követet küldő fejedelem rendkívül kifinomult politikai érzékről tett tanúbizonyságot. A háborúra készülő

²⁸ Az oszmán háborús tervekről, a török részről mutatkozó bizonytalanságokról: Fodor Pál 2001: 399–406.

²⁹ Az angol–török hadianyag-kereskedelemlről: Ágoston Gábor 1996: 183–194.; Várkonyi Gábor 2000: 114–115.

³⁰ MNL, OL, E 149. 8. cs. Kakas István követutatisítása s.d.

³¹ „[...] cum atrox bellum minitaretur Ser[enissimo]mo Poloniae Regi Sigismundo qui nunc istie rerum potitur concessisse pacem.” TNA SP 97/2. I. Erzsébet Báthory Zsigmondhoz. London, 1594. február 2. 241.

³² Báthory Zsigmond követsége Bocskai István vezetésével 1595. január 10-én érkezett Bécsbe, a szövetséget január 28-án kötötték meg.

erdélyi fejedelem politikájának egyik meghatározó eleme volt az Angliával fenntartott diplomáciai kapcsolat. Ennek érdekében még a politikai színlelés sem állt távol Báthory Zsigmondtól, illetve a politikáját irányító tanácsadóitól.³³ Barton 1594-ben írt jelentései, minden pontatlanságuk ellenére is, híven követik az erdélyi eseményeket, sőt Anglia és a fejedelemség kapcsolatának alakulását is nyomon követhetjük a segítésükkel.

Barton 1593 és 1596 között összesen 90 jelentésben számolt be hivatali tevékenységéről. A 90 jelentésből 34-ben foglalkozik Erdéllyel, az ország fejedelmével, politikájával és helyzetével. Ez valamivel több, mint a „Letter-bookban” található jelentések harmada. Pusztán ez a magas arány is jelzi, hogy a kérdéses időszakban a konstantinápolyi angol követség munkájában koncentrálódó angol keleti politika igen nagy figyelmet szentelt az Oszmán Birodalom vonzáskörébe tartozó európai államoknak, így Erdélynek is. 1594 elején az erdélyi–angol kapcsolatok a korábbiakhoz képest hirtelen megélénkültek. Ezt figyelembe véve is izgalmas feladat annak áttekintése, hogy Erdélyből az oszmán fővárosba érkező híreket hogyan interpretálta az angol diplomata! Említettük, hogy ez az év sok szempontból fordulatos és bonyolult események sorozatát jelenti Erdély történetében. Milyen mélységben érzekelte az angol diplomata ezeket az „erdélyi változásokat”?

A követjelentések Erdéllyel foglalkozó részei nagyjából két csoportra oszthatók. Az első csoportot a mindenféle kommentár nélküli hírközlések alkotják. Ezekből alig derül ki, hogy Barton milyen érzelmekkel viseltetett Erdély iránt. A második csoport Barton helyzet-, illetve hírelemzéseit, melyekben nemcsak leírja, vagy magyarázza az elmondottakat, hanem megpróbálja kibontani, elemezni az eseményeket.

A vizsgált időszakban az első komolyabb Erdéllyel foglalkozó hír Barton 1594. március 4-én dátumozott jelentésében olvasható. Tárgyilagos beszámoló között felbukkan az az értesülés, hogy a szultán felszólította Erdély fejedelmét, hogy legyen kész haderejével együtt az oszmán haderő támogatására. A fejedelem pedig igyekezett elhárítani ezt a kérést, mondván, hogy a kemény tél, a felkészülési idő rövidsége miatt nem rendelkezik megfelelő hadsereggel. Kakas követutasításában, majd később a királynővel folytatott tárgyalásaiban óvatosan megfogalmazott félelmek válnak itt valósággá: a hadviselő Porta hadi szolgálatokat követel a fejedelemtől.³⁴ Barton jelentése hitelesítette Kakas István londoni tárgyalásait. Talán még meg is erősítette az angol politikusokat abban, hogy helyesen döntöttek, amikor a fejedelemnek írt királynői levélben finoman a fejedelem tudomására hozták, hogy Anglia mind élelmiszerrel, mind egyéb, a háborúhoz szükséges dolgokkal el tudja látni a Portát.

A következő jelentésben, melyet március 31-én írt az angol követ, arról számol be, hogy Erdély kancellárjával rendszeresen vált leveleket, aki egyszer arra kérte, hogy járjon közbe a szultánnál, mert országát egyaránt pusztítja a török rabszolgaság és a jelenlegi háború. Barton, írása szerint, akkor csak általánosságokban válaszolt a kancellár levelére, mondván, hogy uralkodója egyaránt szeme előtt tartja valamennyi keresztény ország boldogulását. (Ez a válasz egyébként nagyon is jellemző volt mind Bartonra, mind az elkötelezettséget csak óvatosan vállaló angol politikára is!)

Április 4-én Barton, igaz még mindig csak rövid híradásként, de már fontos politikai információt küld Londonba. Báthory András kardinális Magyarországra, majd Erdélybe utazott, de hirtelen visszatért Lengyelországba. Barton ismét arra kényszerült, hogy az erdélyi követ bővebb

³³ Erdősi Péter 2010.

³⁴ A török követelésekről lásd Szilágyi Sándor 1877: 303.

tájékoztatásáig London türelmét kérje. Báthory András nem volt ismeretlen I. Erzsébet udvara és politikusai előtt. 1593-ban, majd 1594-ben is küldött levelet a királynőnek, és valószínűleg leveleket váltott kormányának néhány tagjával is.³⁵ Ma még nem tudjuk pontosan hogyan, de Báthory András fontos szereplője volt a háború és béke, Habsburg vagy török szövetség körül zajló politikai tárgyalásoknak is. I. Erzsébet, a már említett Báthory Zsigmondnak szóló levelében példaként említette Lengyelországot és királyát, Zsigmondot, aki angol közvetítéssel éppen azon foglalatoskodott, hogy országa és az oszmán állam között megőrizze a békét. Ez sikerült is, amint tudjuk, Lengyelország nem csatlakozott a keresztény szövetségekhez a tizenöt éves háború során. Báthory András bíboros az angol politika számára Lengyelországot és Erdélyt összekötő személy lehetett.

Május 25-én Barton már sokkal bőbeszédűbb, nyilvánvalóan több információt kapott Erdélyből. Az erdélyi fejedelem gyengeségének, amelyről március elején írt, már nyoma sincs. A hírek szerint negyvenezer emberrel áll fegyverben a határokon, de erejét csak saját védelmében fogja használni, és nincs szándékában kárt okozni a szultánnak. A velenceiek szerint viszont a fejedelem már elkötelezte magát a Habsburg uralkodó mellett, sőt folyamatosan kifejezésre is juttatja, hogy hajlandó szövetkezni a „német császárral”, ha az biztosítja őt arról, hogy megfelelő erő áll rendelkezésére, amellyel felül fogják múlni a szultán haderejét. Elgondolkoztató, hogy alig három hónappal ezelőtt Kakas még azt fejtegette az angol királynő előtt, hogy Erdély pontosan fogja fizetni adóját a Portának, és most Barton arról tudósít, hogy a fejedelem nagy valószínűséggel szövetkezni fog a német-római császárral.

Ezek után következik a már ismert május 27-i levél, amelyben a követ örömmel nyugtázta uralkodója utasítását, hogy támogassa az erdélyi követek portai tárgyalásait. Most olvassuk egy kicsit tovább is, hogy mit ír Barton: „[...] nagyságod tanácsa alapján elő fogom készíteni útját [ti. a követ útját] a Nagyúr minisztereire, az idővel folytatott versenyfutásban szüksége lesz rám!”³⁶

Úgy tűnik, Barton, és talán az angol politika is, az erdélyi–Habsburg szövetség felröppenő híre ellenére is arra számított, hogy Erdély a török szövetség fenntartása felé fog elmozdulni. Ezzel szemben a június 17-i jelentésében Bartonnak már arról kellett beszámolnia, hogy az erdélyi fejedelem erősen elkötelezte magát a német császár mellett. Portai követének olyan utasítást adott, hogy titokban meneküljön el Konstantinápolyból, de erről a tervről senki mással nem beszélhet, csak az angol követtel. Barton erre vacsorára magához hívta Óváry Istvánt, a fejedelem követét, és megbeszéltek a menekülés lehetséges útvonalait: mehetne szárazföldi úton Oláhország felé, vagy pedig tengeren, hajóval Moldvába, és onnan venné az útját Erdély felé. Barton a tengeri útvonalat javasolta, mert kedvező széljárással már három nap alatt messze maga mögött hagyhatná a várost. A terv sikeres kivitelezéséhez ötven tallért is kölcsönzött Óvárynak. Nyitott kérdés, hogy Barton miért segítette Óváryt, és támogatta ezzel Báthory Zsigmondnak a Portával szakító politikáját?

A következő, két hét múlva küldött jelentésében csak annyiban tért vissza az erdélyi követ korabeli normákkal mérve sem túl illedelmes, a diplomáciai protokollt sértő távozására, hogy elmondta, a követ sietségében asztalán hagyta a fejedelemnek azt a levelét, amelyben megparancsolta, hogy szökjön el a városból. Barton szerint ez azért sem volt helyes, mert így a fejedelemnek már sokkal nehezebb lesz megbékülnie a szultánnal, nyilvánvalóvá vált háborús szándéka,

³⁵ Báthory András I. Erzsébethez. *Simonyi Ernő* 1859: 189–193.; *Horn Ildikó* 2002: 186.

³⁶ „[...] (I) will according to your honors counsell prepare the way with the grand signior's ministers against the tyme hee shall have neede of mee.” Barton Lord Burghley-hez. London, 1594. május 27. BL. Ms. Letter-book, Nr. 27.

de nem a szultán oldalán, hanem éppen vele szemben! Óváry „feledékenysége” a mai napig sok fejtörésre ad okot! Valóban feledékenység, a nagy sietség volt a levél hátrahagyásának oka? Vagy inkább valamiféle üzenetnek szánták? Ha igen, akkor kinek akartak üzeni ilyen módon? Talán a Szeráj pasáinak, vagy inkább így akarták nyilvánosságra hozni az erdélyi fejedelem szándékát? Ezekre a kérdésekre jelenleg nem tudunk pontos választ adni.

Úgy tűnik, hiába igyekezett Barton az erdélyi követet a török politika, a szultánnal való meg egyezés felé terelgetni, nem sikerült. Ennek ellenére nem vált ellenségessé az erdélyi fejedelemmel szemben. Bizonyítja ezt a szökésben való részessége, de további jelentéseiben is, mintha Báthory Zsigmond oldalán állna!

Újabb jelentését augusztus 10-én adta postára. Itt már egyértelműen a fejedelem hadi készülődéséről ír, de hadai még mindig táborban vannak. Azt, hogy végül mit határozott a fejedelem, Barton még mindig nem tudja biztosan. Majd a következőképpen folytatja elmélkedését: „[...] én úgy gondolom, [...] hogy számos kecsegtető ígérettel csalogatták bele [a fejedelmet – *Várkonyi Gábor*] ebbe a háborúba, valamint azzal, hogy a német császár hatalmas haderőt fog toborozni a Nagyúr ellen. A herceg [ti. a fejedelem – *Várkonyi Gábor*] azonban most éppen az ellenkezőjét látja megvalósulni, meg azt, hogy a német császár előrehaladása olyan szent, hogy semmi olyat nem fog tenni, ami hátráltatná a nagyúrhoz fűződő barátság helyreállítását. De ez csak az én véleményem, és remélem, hogy hamarosan bizonyosabbat írhatok”.³⁷ Mindenképpen figyelemre méltó, hogy Barton a hadi készülődés mellett még mindig lát esélyt arra, hogy Báthory Zsigmond ki fog hátrálni ebből a szövetségből, hiszen a császár ígéretei nem teljesültek, nincs jelentős keresztény haderő, és semmi olyasmire nem fog sor kerülni, ami megakadályozhatná, hogy Erdély ismét visszatérjen a Porta „barátságára”.

Egészen eddig a pontig Barton alig írt valamit az erdélyi belpolitikáról. Hírei leggyakrabban az erdélyiek hadi készülődéseiről is csak általánosságokban szóltak. Báthory András tárgyalásairól sem értesült pontosan. Augusztus 24-én viszont komoly belpolitikai válságról kell beszámolnia: „[...] a fejedelem nagybátyjának fia, Báthory Boldizsár még régebben ördögi politikába kezdett, bírván a fejedelem jóváhagyásából az egész ország kormányzatát, azt tervezte, hogy elfogja a fejedelmet és Szinán pasához küldi, hogy ezzel a tettével megbecsülést szerezzen magának, mint-hogy a fejedelem elhagyta a Nagyúrral kötött szövetséget, ő most az alattvalókkal egyetértésben szívesen megerősítené az említett szövetséget, ennek zálogaként küldené a fejedelmet, mint az említett béke megsértőjét, hogy megérdemelt büntetést kapjon, ő pedig a Nagyúrhoz való lojalitásáért azt kéri, hogy Nagyúr és a vezír pasa egyetértve ismerjék el fejedelemségét. Fondorlatos kísérlete a legkeresztényibb elhatározásaiban zavarta meg a fejedelmet, aki egyébként is nagy félelemben volt, hogy tatárok, akik országa határai mellett vonulnak el, megtámadhatják, és az-zal volt elfoglalva, hogyan védhetné meg saját országa biztonságát, [...] Ezt hallottam Erdélyből, remélhetőleg hamarosan a részletekről is tájékoztatást adhatok”.³⁸

³⁷ „I thinke [...] he was allured to these warres by many faire and large promissed, and attestation of huge forces, to be levyed by the emperour of Germany against the grand Signior which now the Prince seeing to prove otherwise, and that the Emperour of Germany his progresse is soe saint will not committ anything which may be hinderance to the reintegracion of ffriendshippe with the grand signior, this is may oppinion but shortly I shalbe able to advice your honor of the certainty.” Barton Lord Burghley-hez. London, 1594. augusztus 10. BL. Ms. Letter-book, Nr. 33.

³⁸ „[...] the Princes uncles sonne called Balthasar Bathori having long before invented and layd a devilish platforme, as having the government of the whole country under the Prince, by the Prince committed unto, intended to have taken the Prince, and to have sent him unto the visier Sinan Bassa to carry favor therby with him, that whereas the Prince had forsaken the league with the grand Signior he yet with consent of all the subjects, was willing to conserve the same, and in token thereof sent him the violator of the said peace to receive condigne punishment, requesting for his loyalty the consent of the grand Signior and the visier Bassa for the

Barton sajnos nem jelölte meg pontosan forrását. Báthory Boldizsár itt elmesélt fejedelemlenes terve valamennyire hasonlít a *Somogyi Ambrus* által leírtakhoz.³⁹ Boldizsár – *Somogyi* szerint – a fejedelem életére tört, mert meg akarta szerezni a hatalmat, így foglalhatnánk össze tömören mindazt, amit a krónikás a rokonok viszályáról elmondott. Igen, de mindez három évvel korábban történt. (Akkor a történet két udvari ember, Gyulai Pál és Gálffy János halálával végződött.) Viszont a *Somogyi Ambrus* által elmondottakban nem szerepelt a töröknek való kiszolgáltatás, egészen pontosan a Szinán pasának való átadás terve! Kérdés az, hogy a Barton által leírt hír a Somogyi-féle történetnek egy 1594-re aktualizált változata, vagy attól független híresztelés? A történetben Báthory Boldizsárt „ördögi” terv kiagyalójaként, „fondorlatos” összeesküvőként nevezi meg. A fejedelem jellemzése is ellentmondásos Bartonnál. Boldizsár szempontjából a fejedelem a „béke megsértője”, és ezzel Bartonnak is egyet kellene értenie, hiszen az ő feladata éppen a török és az erdélyi fejedelem közötti béke helyreállítása volt. Ugyanakkor a „legkeresztényibb” jelzőt is megkapja Zsigmond, aki éppen a barbárok, pontosabban a tatárok ellen igyekszik országát megvédeni, és ebben akadályozza őt „ördögi” rokona! Annak ellenére, hogy Barton minden erőfeszítésével az erdélyi–török közeledést szerette volna előmozdítani, mégis a fejedelem mellett foglalt állást. Pedig Báthory Boldizsár „törökösnek” beállított irányzata sokkal jobban illeszkedett volna az ún. „békeközvetítő” angol politikai stratégiába!

A levél utóiratában aztán közölte, hogy most érkezett jelentés szerint Báthory Boldizsárt elfogták.

Erdélyből a következő komolyabb hírek szeptember végén érkezhettek, mert csak az október 4-i jelentésben próbálja meg újabb szempontok alapján értelmezni az erdélyi eseményeket. Érdemes ismét átadnunk a szót Bartonnak: „Erdélyben még mindig nagyon nyugtalan állapotok vannak, jelentették, hogy a kancellár, akit a kereszténység legbölcsebb és legtanultabb emberei közé számítanak, szintén a fejedelemmel szemben foglalt állást, talán a vallás lehet a fő oka a lázadásnak, mert a kancellár a mi vallásunkon van, és majdnem az egész nemesség is, a fejedelem egyedül maradt makacs pápistaságában, és ezért is inkább szövetkezik a német császárral, de még nem tudom a titkát ennek a felfordulásnak, de amint jobban leszek értesülve, tájékoztatom nagyságodat”.⁴⁰

A szeptemberi kivégzések híre még később, csak október második hetében jutott el Konstantinápolyba. Érdemes beleolvasnunk Barton október 19-i jelentésébe is, mert a fejedelem elleni összeesküvés újabb elemmel egészül ki. Már nem Báthory Boldizsár az egyetlen, aki a fejedelem ellen szervezkedett. A nemesek közösen akarták Báthory Zsigmond hatalmát megbuktatni, de adjuk át a szót ismét Bartonnak: „[...] [a nemesek] elárulják fejedelmüket, akit a közvélemény szerint a német császár bátorított, ezért egy vezetőt küldtek a tatárokhoz, hogy Erdély határaitra vezessék őket, és így lehetőség szerint a fejedelmet elfoghassák és a vezír pasa elé küldhessék, és helyébe egy nekik tetszőt ültessenek, de tanácskozásukat elárulták. A fejedelem nemcsak keményen

enjoying of that princendome for himselfe by this, his malicious attempes, disturbing the most Christian designes of the Prince, who being hereby put in great feare, in roome of assaulting the Tartars, in their passage by his confynes was fayne to attend to the security of his owne estate, [...] this is what I can heare out of Transilvania as yett shortly I hope to be advised particularly of every thing.”

Barton Lord Burghley-hez. London, 1594. augusztus 24. BL. Ms. Letter-book, Nr. 34.

³⁹ Báthory Boldizsár és Zsigmond hatalmi vetélkedéséről: *Somogyi Ambrus* 1983: 72–77.

⁴⁰ „Transilvania is still in great civil tumulte, and is reported that the chancellor of Transilvania, who is counted for one of the most wise, and learnedst man of Christendome, was of the faction against the Pince, it may be religion was chiefe cause of the broyle, because the chancellor is of our religion and almost all the Nobles, the prince alone remayning obstinate his Papacie, and therefore hee rather ioyning in league with the german Emperour but I know not yett the secrets of those tumults, but being better advised will certifie your honor.” Barton Sir Thomas Heneage-hez. London, 1594. október 4. BL. Ms. Letter-book, Nr. 37.

ellenállt a tatároknak, így nem érte támadás területeit, de 28 lázadó nemest is kivégeztetett, közöttük unokatestvérét, Báthory Boldizsárt és a kancellárt, akit úgy csábítottak e politika mellé, hogy Báthory Boldizsár feleségének testvérét⁴¹ vetették el vele. [...].”⁴²

Összességében Barton egyaránt közölt pontos és a valóságnak nem megfelelő híreket. Fontos lenne tudnunk, hogy az angol követ jelentéseiben megjelenő különböző hírek, híresztelések mennyire függtek a hírforrástól, a híreket szolgáltató, közvetítő és átadó személy szándékaitól! Ez azért is lényeges kérdés, mert Barton legtöbbször az erdélyi követet jelöli meg híreinek, információinak forrásaként. Más szóval, a levelek jelentős részében Erdély nem a hírek alanya, hanem a hírek közvetítője vagy forrása. Nem tartjuk feladatunknak, hogy ebben a tanulmányban részletesen kitérjünk a tizenöt éves háború eseményeire, illetve a háborúval kapcsolatos angol politika – békeközvetítési kísérletek – részletes elemzésére,⁴³ csak annyit szeretnénk itt megállapítani, hogy az angol követ feladatai közé tartozott, hogy minél részletesebben beszámoljon a magyarországi háború eseményeiről. Barton ezt teljesítette is. A háborúról általa közvetített információk jelentős része Erdélyből vagy Erdélyen keresztül jutott el hozzá. (Az erdélyi hírek mellett a másik fontos hírforrása Velence volt.) Például Füle 1593. novemberi visszafoglalását Erdélyből érkezett hír alapján jelentette, majd hozzátette: „[...] a fejedelem által ideküldött erdélyi követ nekem szóló leveleket is hozott, amelyekből biztosan fogom tudni az igazságot arról, hogy mi történt még a határvidéken [értsd: a török–magyar végvidéken]”.⁴⁴

Barton híreinek megbízhatósága éppen ezért az erdélyi hírforrások megbízhatóságának kérdését veti fel. Vajon valóban az „igazságot” olvashatta az erdélyi követtől kapott levelekben? Ami az erdélyi belpolitika eseményeit illeti, ahogy láttuk, igencsak hiányosak voltak, Barton információi legfeljebb féligazságok, ha eljuthattak hozzá! Felvetődik a kérdés, és ezt további kutatások során komoly vizsgálat alá kell venni, hogy az angol–erdélyi érintkezések során kicserélődő értesülések mennyire voltak kiegyensúlyozottak? A Barton által adott híreket vajon megfelelő súlyú információkkal „fizették-e meg” az erdélyi követek? Úgy tűnik, hogy az erdélyi követek híreit egy sajátos, nyilvánvalóan a fejedelem politikai céljait szolgáló kettősség jellemezte. Amíg rendkívül pontos információkkal látták el Bartont a magyarországi hadszíntér hadi eseményeiről, ostromokról, csatákról, addig szinte semmit sem mondtak Erdély belpolitikai helyzetéről. Ezzel szemben a fejedelem, a számára legfontosabbat tudta meg: a Porta hadi készülődéséről, az angol hadianyag-szállításról kapott híreket!

De Erdély nemcsak hírforrásként érdekelte Bartont. A háború szempontjából nem volt mind-egy, hogy a fejedelem a német-római császár szövetségese lesz, vagy megőrzi a békét és a török szövetséget, ahogy ezt egyébként Báthory Zsigmond Kakas István által Londonnal közölte. Barton igyekezett pontosan feltérképezni a Habsburg–erdélyi kapcsolat alakulását, már amennyire erre Konstantinápolyból rátekintése lehetett. Báthory Zsigmond kapcsolatfelvétele I. Erzsébettel,

⁴¹ Kovacsóczy Farkas felesége, Kendi Krisztina valóban Báthory Boldizsárné Kendi Zsuzsanna testvére, apjuk az 1594-ben szintén kivégzett Kendi Sándor volt.

⁴² „[...] betray their prince, who was encouraged in his attempte in favour of the Emperour of germany by the common voyce of all his subiects and therefore sent a guide to conduct the Tartars by the confynes of Transilvania, that by theis meanes the Prince, might be taken and sent to the visier Bassa and another to their liking sett in his place but their counsell being betrayed, the Prince not onely made himselfe strong to resisit the said Tartars from indamaging his dominions, but alsoe put to death twenty eight of the chieftest of his nobles, amongst which was Balthazar Bathory his cozina (sic), and the chancellour allured into this faction by marriage of balthazar Bathory his wives sister.” Barton Lord Burghley-hez. London, 1594. október 19. BL. Ms. Letter-book, Nr. 38.

⁴³ Várkonyi Gábor 2000: 116–119.

⁴⁴ „[...] the Transilvanian agent is sent hether by the Prince with letters unto mee by whom I will learne the truth and what els hath passed on the confynes.” Barton Lord Burghley-hez. London, 1593. okt. 21. BL. Ms. Letter-book, Nr. 1.

majd ezt követően a királynő utasítása portai követe számára, hogy támogassa az erdélyi követeket, éppen ezt a lehetőséget hordozta magában: figyelemmel lehetett kísérni a német császár – ahogy Barton írta – és az erdélyi fejedelem kapcsolatát. Érdekes módon az angol–erdélyi közeledés, valamint a Habsburg–erdélyi szövetség létrehozásának eseményei egyszerre zajlottak, és 1594-ben érték el a tetőpontot. Az angol–erdélyi kapcsolatok szorosabbra fűzése az erdélyi politika számára nyilvánvalóan annak a lehetőségét rejtette magában, hogy a török előtt a kortársak számára is köztudottan jelentős befolyással rendelkező angol diplomácia segítségével Erdély portai politikáját lehetne hatékonyabbá tenni. A Habsburg szövetség pedig épp ellenkezőleg, az Oszmán Birodalommal való háború vállalását jelentette. Vajon két, egymással teljesen ellentétes politikai irányzat egyidejű érvényesüléséről van szó, vagy még egyszerűbben, az erdélyi politika, *Baranyai Decsi János* által bemutatott háborús, illetve békepártjának önálló akcióit kell mindebben látnunk? Úgy gondolom, hogy ennél sokkal többről van szó!

1593 szeptemberében Kakas Istvánnal egy időben indult útnak Alfonso Carrillo Róma, majd Prága felé, feladata a törökellenes keresztény szövetség előkészítése volt. Kakas Krakóban és Londonban éppen ellenkezőleg, a Portával békében élő államok támogatását kereste. Carrillo és Kakas is a fejedelem követeként indult útnak. Nem ellentétes politikai frakciók, hanem a fejedelmi politika képviselői voltak. Akármennyire furcsán hangzik is, de az egymással látszólag szemben álló diplomáciai kezdeményezések szála egy ember, Báthory Zsigmond kezében futottak össze. A fejedelem mindenféle hatalmi versengéstől függetlenül tudatában volt, hogy a Magyarországon kibontakozó háborúból Erdély nem maradhat ki. Báthory Zsigmondot nemcsak környezete, hanem egész neveltetése arra készítette fel, hogy Erdély fejedelmeként a keresztény szövetségest válassza. Bár részletesen nem elemezhettem a háborúra készülő Báthory Zsigmond külpolitikai kezdeményezéseit és tapogatózásait, de talán így is sikerült érzékeltetnem, hogy kimondottan gondos, Lengyelországot, Angliát, Itáliát átfogó külpolitikai tájékozódás után döntött a török elleni háború mellett.

Az erdélyi ellenzék kivégzésével lezárult az erdélyi diplomácia háborút előkészítő szakasza. Eldőlt Erdély hadba lépése, mégpedig Habsburg szövetségben az Oszmán Birodalommal szemben. Barton ebből az időszakból származó jelentései több tanulsággal is szolgálnak. Legelőször is, az angol követ tevékenységét alapvetően határozta meg, hogy igyekezett egymáshoz közelíteni az erdélyi és az oszmán politikát. Ennek alapja lehetett az a tény, hogy a fejedelem kezdeményezte Angliával a kapcsolatfelvételt. Az angol politika jelezte is, hogy Lengyelország magatartását példaértékűnek tartva, hajlandó közvetíteni a Porta és Erdély között. Emellett Erdélyből folyamatosan olyan információk érkeztek Konstantinápolyba – a kancellár levele, a követek tájékoztatásai –, amelyek hihetővé tették, hogy az erdélyi politika valóban igyekszik elkerülni a Portával való háborút. Barton mindvégig jóindulatú az erdélyi politikával, az Erdélyt képviselő követekkel szemben. Másodszor, mindezek mellett azt kell mondanunk, hogy a konstantinápolyi angol követnek igencsak sovány ismeretei voltak az erdélyi politika valós célkitűzéseiről, mozgásteréről – és mondjuk meg őszintén – problémáiról. A Habsburg-szövetség lehetősége szinte minden jelentésben szerepel, de a szövetséget létrehozó diplomata, Alfonso Carrillo neve egyszer sem! Az erdélyi belpolitikai események szinte teljes egészében hiányoznak. Az országgyűlések tárgyalásai, vitái mintha nem jutottak volna el Konstantinápolyba. Ebből a szempontból is érdekes az az olasz jelentés, amely Báthory Zsigmond lemondásáról tudósít, felsorolja azokat a pontokat, amelyek alapján a hatalmat átadta unokaöccsének, Báthory Boldizsárnak.⁴⁵ Barton ezt

⁴⁵ „Di Coloswar alle 28. di Septembre” 1594 BL Ms. Cotton, Vesp. F. I. 115–119.

mellékelve elküldte ugyan Londonba, de saját jelentésébe nem építette bele. Bizonytalanságát jelzi az is, hogy az erdélyi ellenzékkel való leszámolás magyarázatát többféle variációban is megírja (Báthory Boldizsár hatalomvágya, a nemesség elégedetlensége, felekezeti ellentét). Mindezek után talán nem érdektelen a kérdés, hogy Bartont az erdélyi hírforrásai valóban informálták, vagy éppen ellenkezőleg, dezinformálták? Már *Szilágyi Sándor* felvetette, hogy Báthory Zsigmond Portára küldött leveleiben szándékosan eltúlozta a Habsburg seregek létszámát, katonai aktivitását, sőt a Habsburgok háborús előkészületeiről, elszántságáról is sokkal erőteljesebben írt, mint azok valójában megérdemelték volna.⁴⁶ Mi más ez, ha nem dezinformáció, és ha ez működött a törökökkel szemben, akkor miért ne feltételezhetnénk ugyanezt az egyébként támogató szándékú angol politikával szemben is?!

Végül lássuk, hogy milyen érdekek vezethették az angolokat és az erdélyieket tárgyalásaik során! Angol oldalról nyilvánvaló, hogy a sokat hangoztatott békeközvetítő szándék a Portával való hadianyag-kereskedelem leplezésére szolgált. Anglia alapvetően több szempontból is érdekelt volt a Habsburg–oszmán háborúban. A Habsburgok európai hatalmának gyengülése az angol pozíciók erősödését jelentette. Az osztrák ág háborúja Anglia fő vetélytársának, Spanyolországban a lekötöttségét is jelentette. Lengyelország sikeres távoltartása a háborútól alapvetően angol érdek volt.⁴⁷ A baltikumi angol kereskedőtelepek és a levantei térség között a román vajdaságok és Erdély volt az összekötő kapocs. Ne felejtjük, hogy az angol követ Lengyelországon át küldte jelentéseit Londonba, és a levelek útvonalának első fele pontosan megegyezett az Óváry Istvánnak ajánlott menekülési útvonallal. Moldva lengyel megtámadása és leválasztása az erdélyi (és Habsburg) szövetségről 1595-ben angol érdekeket (is) szolgált.⁴⁸

Erdélynek nyilvánvalóan fontos volt a portai angol követ, és természetesen az angol politika jóindulata. Lehetett ez valamiféle menekülési útvonal arra az esetre, ha a háború kimerítené Erdély erőforrásait, angol segítséggel talán könnyebben lehetne helyreállítani a békét – gondolhatták Báthory Zsigmond politikusai. Talán, bár úgy gondoljuk, hogy nem ez volt az elsődleges szempont. Eddigi ismereteink szerint Angliának semmiféle szerepe nem volt a tizenöt éves háború lezárásában, bár erre Barton utódának, Henry Lello jelentéseinek az elemzése után adhatunk pontosabb választ. Báthory Zsigmond számára az angol diplomáciai kapcsolat elsődlegesen információt jelentett, másodsorban pedig kiváló figyelemelterelés volt. Miközben nagy energiákkal szervezte a törökellenes szövetséget, végig bizonytalanságban tartotta a Portát és természetesen az őt és portai követeit folyton támogatni akaró isztambuli angol követet is.

⁴⁶ EOE III. 307–308.

⁴⁷ Lengyelország 1598-ban hosszas tárgyalások után, melyekben Bartonnak vezető szerepe volt, békét kötött a Portával. A lengyel–oszmán békeszerződés szövege: „The terms of league between Poland and Turk” TNA SP 97/7. 183.; *Várkonyi Gábor* 2003.; *Várkonyi Gábor* 2012.

⁴⁸ Jan Zamoyski kancellár 1595 augusztusában betört Moldvába, és a Báthorynak hűségesküt tett Stefan Răzvan vajda helyett a lengyel és a török fennhatóságot is elismerő Jeremias Movilă-t állította a vajdaság élére.

Források

Levéltári források

British Library, London (BL),
Manuscripts Collection, Cotton, Nero XII., Letter-book of Edward Barton. (=BL Ms. Letter-book)
Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (MNL, OL),
E 149. Acta Transylvanica
The National Archive (korábban: Public Record Office), London (TNA),
State Papers Foreign Turkey (=SP) 97/2., 97/7.

Nyomtatott források

Baranyai Decsi János: Magyar históriája (1592–1598). Ford. *Kulcsár Péter*. Budapest 1982.
Simonyi Ernő: Magyar Történelmi Okmánytár londoni könyv- és levéltárakból 1521–1717. Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály: Okmánytárak V. Pest 1859.
Bethlen Farkas: Historia de rebus Transylvanicis. Editio secunda, Tomus Tertius, Cibinii 1783.
E. Abaffy Erzsébet – Kozocsa Sándor (et al.): Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából. Szamosközy István történetíró kézirata. A Magyar Nyelvtörténet Forrásai 2. Budapest 1991.
Pettkő Béla: Szamosközy István történeti maradványai. Történelmi Tár (1889: 13.) 322–323.
Somogyi Ambrus: Egy családi viszály és a padovások álma. In: Emlékezetül hagyott írások, erdélyi magyar emlékirók. Kolozsvár–Napoca 1983.
Szalárdi János: Siralmas magyar krónikája. Budapest 1980.
Szilágyi Sándor (szerk.): Erdélyi Országgyűlési Emlékek történeti bevezetésekkel III. kötet. 1576–1596. Budapest 1877.

Hivatkozott irodalom

Ágoston Gábor: Koraújkori kiviteli tilalmak és a fegyverkereskedelem: Az oszmánok és Anglia. In: In memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére. Szerk. *Lengvári István*. Pécs 1996. 183–194.
Angyal Dávid: Erdély érintkezése Angliával. I. közlemény. Századok (1900: 34.) 309–325.
Benda Kálmán: Erdély végzetes asszonya. Budapest 1986.
Benda Kálmán: Bocskai István. Budapest 1993.
Erdősi Péter: A vesztes magasztalása. Giorgio Tomasi históriája Báthory Zsigmondról. In: R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv. Szerk. *Tusor Péter*. Budapest 1998. 258–265.
Erdősi Péter: A politikai színlelés funkciói és megítélése Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem udvarában. In: Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politikai elit szerepjátékai. Szerk. *G. Etényi Nóra – Horn Ildikó*. Budapest 2010. 77–108.

- Fodor Pál*: Egy nagy háború előjátéka. Megjegyzések az 1591–1593 közötti oszmán politikáról. In: *Fodor Pál*: A szultán és az Aranyalma. Tanulmányok az oszmán–török történelemről. Budapest 2001. 399–406.
- Hóman Bálint* – *Szekfű Gyula*: Magyar történet. III. kötet, Budapest 1943.
- Horn Ildikó*: Báthory Zsigmond prágai fogsága. In: R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv. Szerk. *Tusor Péter*. Budapest 1998. 266–280.
- Horn Ildikó*: Báthory András. Budapest 2002.
- Kerekes Dóra*: Diplomata és kémek Konstantinápolyban. Budapest 2010.
- Kruppa Tamás*: Marciare verso Constantinopoli. Báthory Zsigmond havasalföldi hadjárata és a jezsuita propaganda. In: Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére. Szerk. *Balázs Mihály* – *Font Zsuzsa* – *Keserű Gizella* – *Ötvös Péter*. Szeged 1997. 307–325.
- Lele József*: Erdély és a török haditervek 1593–94-ben. (Acta Universitatis Szegediensis XCVIII.) 1993. 53–63.
- Nagy László*: Rossz hírű Báthoryak. Budapest 1987.
- Niederkorn, Jan Paul*: Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593–1606). Wien 1993.
- R. Várkonyi Ágnes*: A királyi Magyarország 1541–1686. Budapest 1999a.
- R. Várkonyi Ágnes*: Három évszázad Magyarország történetében. I. kötet. A megosztottság évszázada 1526–1606. Budapest 1999b.
- Sinkovics István*: A tizenöt éves háború. Erdély sorsfordulatai. In: Magyarország története. Főszerk. *Pach Zsigmond Pál*. Szerk. *R. Várkonyi Ágnes*. Budapest 1985.
- Tóth Sándor László*: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged 2000.
- Várkonyi Gábor*: A konstantinápolyi angol politika a tizenöt éves háború időszakában (Edward Barton angol portai követ jelentései Konstantinápolyból, 1593–1597). *Aetas* (2000: 4.) 106–124.
- Várkonyi Gábor*: Edward Barton konstantinápolyi angol követ jelentése az 1596. évi szultáni hadjáratról. *Levéltári Közlemények* (2002: 73.) 1–2. 177–199.
- Várkonyi Gábor*: Angol békeközvetítés és a lengyel–török tárgyalások a tizenöt éves háború időszakában. *Aetas* (2003: 18.) 2. 44–62.
- Várkonyi Gábor*: Angol politika és lengyel érdek. Balassi Bálint lengyelországi „bujdosásának” diplomáciai háttere. In: „Taníts minket úgy számolni napjainkat...” Tanulmányok a 70 éves Kósa László tiszteletére. Szerk. *ifj. Bertényi Iván* – *Géra Eleonóra* – *Richly Gábor*. Budapest 2012. 531–552.
- Veress Endre*: Zalánkeményi Kakas István. Budapest 1905.